

AVROTROS VRIJDAG CONCERT

Goede Vrijdag 2 april 2021
TivoliVredenburg, Utrecht

MENDELSSOHN'S PAULUS

Radio Filharmonisch Orkest **Groot Omroepkoor**

Thierry Fischer, dirigent
Benjamin Goodson, koordirigent

Louise Alder, sopraan
Sophie Rennert, alt
Benjamin Bruns, tenor
Markus Eiche, bas
koorsolisten:
Lars Terray, bas
Palle Fuhr Jørgensen, bas

Felix Mendelssohn 1809-1847

Paulus opus 36

oratorium in twee delen (1836)

De ondertiteling wordt verzorgd door Jurjen Stekelenburg.

In verband met de avondklok wordt dit concert in de middag van 2 april 2021 opgenomen, en in de avond vanaf 20.00 uur semi-live uitgezonden via ► www.nporadio4.nl

Presentatie: Leonard Evers.

Dit concert is ook te volgen via de webcast met beeld en ondertiteling op
► www.nporadio4.nl

MENDELSSOHN'S ORATORIUM PAULUS

Felix Mendelssohn groeide op in een geassimileerde joodse bankiersfamilie, maar werd geconfronteerd met een onderhuids anti-semitisme dat de hele Duitse maatschappij doortrok.

Zijn grootvader, de filosoof Moses Mendelssohn, had zich een eeuw eerder weliswaar ingezet voor religieuze tolerantie en emancipatie van de joden, maar van een vanzelfsprekende acceptatie was nog lang geen sprake toen Felix in 1809 in Hamburg werd geboren. Voorzichtigheidshalve werd hij in 1816 dan ook protestants gedoopt, waarbij het christelijk klinkende 'Bartholdy' aan zijn naam werd toegevoegd. Hij kreeg bovendien een christelijke opvoeding.

Felix Mendelssohn

Net als zijn oudere zus Fanny bleek Felix enorm muzikaal te zijn en het sprak voor zijn vader vanzelf dat hij een carrière in de muziek zou nastreven. Fanny werd dit verboden, maar zij zou zich desondanks ontwikkelen tot een gewaardeerde componist. Ook zou zij haar leven lang fungeren als klankbord voor de composities van haar broer. Felix en Fanny kregen de beste leraren en werden al jong lid van de befaamde Singakademie in Berlijn, de stad waar het gezin in 1812 naartoe was verhuisd. Daar kregen zij les van Carl Friedrich Zelter, een man die de muziek van Johann Sebastian Bach in ere hield. Dat was uitzonderlijk, want al aan het einde van Bachs leven werden zijn werken als ouderwets ervaren en na zijn dood was zijn muziek grotendeels van de concertpodia verdwenen. Bij Felix Mendelssohn viel Bachs polyfone stijl echter in goede aarde en hij was blij verrast toen zijn grootmoeder hem voor zijn veertiende verjaardag een kopie van de *Matthäus-Passion* schonk. Samen met zijn zus Fanny en een groepje vrienden zette hij zich jarenlang in om deze passie te doen herleven en in maart 1829 vond eindelijk een uitvoering plaats in de Berliner Singakademie, met Felix dirigerend vanaf de piano. Het concert was een overweldigend succes en hierna begon de *Matthäus-Passion* aan een triomftocht langs de Duitse en internationale podia die nog altijd niet is gestopt.

Beknoptheid

Overigens kreeg het Duitse publiek niet de versie van Bach zelf te horen, maar een door Mendelssohn bewerkte partituur. De jonge componist schrapte elf

van de vijftien aria's en vier recitatieven en kortte de partij van de Evangelist drastisch in. Het orgel vervangt hij door een piano en sommige zanglijnen gaf hij een meer romantische wending, opdat zij voor een negentiende-eeuws gehoor een dramatischer lading zouden krijgen. Opvallend is dat de passages die Mendelssohn coupeerde bijna allemaal een antisemitische strekking hadden. Zelf merkte de componist op: "Is het niet ironisch dat een bekeerde jood de wereld haar grootste christelijke muziek moet teruggeven?"

Een behoefte aan beknoptheid openbaarde zich ook toen Felix Mendelssohn enkele jaren later begon aan een eigen oratorium over de lotgevallen van Saul, die zich na een openbaring bekeert, tot Paulus omdoopt en het christelijke geloof gaat uitdragen. Voortdurend maande Mendelssohn zijn co-librettist Julius Schubring tot compactheid en het oratorium duurt minder dan twee uur. Alle teksten zijn ontleend aan de bijbel en de Apostolische geschriften. *St. Paul* werd oorspronkelijk in het Duits geschreven als *Paulus*, maar door William Ball in het Engels vertaald voor de première in Liverpool op 7 oktober 1836. Net als in de oratoria van Händel en Bach is een grote rol weggelegd voor het koor, dat nu eens polyfone, door elkaar heen lopende partijen zingt, dan weer homofone koralen waarin de zangstemmen gelijk met elkaar opgaan. Ook de afwisseling recitatief-aria is gehandhaafd, zodat het verhaal verteld wordt in de recitatieven, en de emoties tot uitdrukking komen in de aria's.

Barok door een romantische bril

De opbouw van *Paulus* mag vergelijkbaar zijn met de oratoria van Händel en de passies van Bach, de sfeer van de muziek is onmiskenbaar romantisch. Mendelssohn had zeven jaar eerder de partituur van de *Matthäus-Passion* vanuit een romantische blik 'verbeterd' en in *Paulus* slaat hij een brug tussen

Bachs klankwereld en eigen romantische werken als *Die Hebriden* en *Ein Sommernachtstraum*. Alleen al het aantal musici overstijgt vele malen wat Bach of Händel ter beschikking stond. Tijdens de première op 22 mei 1836 in Düsseldorf dirigeerde Mendelssohn een koor van ruim 350 zangers (onder wie zijn zus Fanny) en een orkest van bijna 200 musici. Waarschijnlijk koos hij bij de première voor een grootschaliger aanpak om zijn werk meer glans te verlenen; het vormde immers de opening van het prestigieuze Niederrheinisches Musikfest. *Paulus* was een eclatant succes.

Meteen al in de ouverture tot het eerste deel wekt Mendelssohn indruk door een grote hoeveelheid koperblazers in te zetten in een machtige fanfare. Begeleid door nerveus articulerende strijkers schetsen zij een treffend beeld van het tragische lot van Paulus. De onrust klinkt door in het hierop volgende 'Herr, der du bist der Gott', waarin het volk klaagt over de heidenen die ten strijde trekken tegen de leer van God. De fugatische, elkaar imiterende lijnen van het koor zijn gezet op een opzweepend ritme dat mooi contrasteert met de tragedie van het aansluitende koraal 'Allein Gott in der Höh sei Ehr und', waarin juist het vertrouwen in Gods genade wordt uitgedragen. Opvallend is dat de vertellersrol grotendeels in de mond van een sopraan is gelegd. Zij beschrijft in spaarzaam door het orkest begeleide recitatieven de lotgevallen van de heilige Stefanus, die vele wonderen verricht maar te kampen krijgt met valse getuigen en gestenigd wordt. Haar verhaal is doorsneden met koorpassages waarin telkens dezelfde ritmen en melodieën terugkeren, als een soort leidmotief *avant-la-lettre*. Nadat Stefanus gestorven is, nemen een tenor en een alt de vertellersrol over en betreedt Saul het toneel. Met een diepe basstem, begeleid door paukenslagen en driftige strijkers in een martiale ritmiek bezingt hij zijn afkeer van de christenen:

‘Vertilge sie, Herr Zebaoth’. Opvallend is het moment waarop God zich aan hem openbaart: diens stem wordt niet vertolkt door een bas of bariton, maar door een ijel en lieflijk vrouwenkoor. Alsof Mendelssohn het beeld van de God der wrake uit het Oude Testament wilde vervangen door dat van de God der verzoening uit het Nieuwe.

Het tweede deel, waarin Saul zichzelf tot Paulus heeft omgedoopt en samen met Barnabas het christelijke geloof gaat uitdragen, opent met het vijfstemmige koor ‘Der Erdkreis ist nun des Herrn’ waarvan de grote intervalsprongen subtiel verwijzen naar de alomvattende macht van God. De rol van verteller wordt nu afwisselend door de sopraan en een tenor gezongen. Na een wiegend duet van Barnabas en Paulus klinkt een al even hoopvolle koorpassage in zes-achtste maat waarin de komende wereldvrede wordt bezongen. Dit was het lievelingsfragment van Queen Victoria. Al snel slaat de sfeer

Synopsis

Deel 1

De vervolgte christelijke gemeente in Jeruzalem smeekt God om kracht, om de heidenen te weerstaan. Stefanus verwijt de Hoge Priester en zijn raadsheren dat zij het ware geloof verwerpen en de Heilige Geest weerstreven. Zij besluiten hem te doden. ‘Stenig hem’, roept het opgezweepte volk en Stefanus bezwijkt onder een stenenregen, al biddend om vergeving voor zijn moordenaars.

Gelovige mannen begraven Stefanus, de Schriftgeleerde Saul volhardt echter in zijn vervolging van de christenen. Hij reist naar Damascus, maar wordt onderweg geslagen door blindheid en toegesproken door een stem uit de hemel. Christus maant hem zijn leer te verkondigen, waarop Saul zich bekeert en zijn gezichtsvermogen terugkrijgt. Omgedoopt tot Paulus wordt hij een van de meest fervente pleitbezorgers van het Christendom.

echter weer om en wordt het koor begeleid door angstaanjagend paukengeroffel en korgeschal in de passage ‘Hier ist des Herren Tempel!’. Daarin ontmaskeren men Paulus als vroegere vervolger van de christenen en eist dat hij gestenigd wordt. God, ditmaal een tenor, zingt hem echter bemoedigend toe: ‘Fürchte dich nicht, ich bin bei dir.’, terwijl een cello troostende lijnen door diens melodie vlecht. Hierna lijkt de muziek langzaam tot stilstand te komen. De pas wordt trager, de zanglijnen berusteren en ook het orkest lijkt zich stilletjes terug te trekken als Paulus zijn lot aanvaardt en daarmee een ereplaats in de hemel verwerft. In de finale pakt Mendelssohn nog één keer groots uit, met zwierige en energiek door elkaar geweven partijen van koor en orkest, die samen een jubelende lofzang op de Heer uitbrengen.

Thea Derks

Deel 2

De Heilige Geest kiest Paulus en Barnabas als ambassadeurs van het christelijk geloof. De joden geloven niet in Christus als Verlosser, waarop Paulus en Barnabas hen verwijten zich als uitverkoren volk doof te houden voor diens boodschap. Ze richten zich tot de ‘ongelovigen’. Als Paulus een kreupele geneest, worden hij en Barnabas aangezien voor de goden Jupiter en Mercurius. Geschokt wijzen zij deze afgoderij van de hand, maar als Paulus hen probeert te bekeren ontsteken de heidenen in woede. Opnieuw klinkt de roep ‘Stenig hem’, maar ditmaal redt God zijn discipel. Paulus zegt tegen de ouderlingen dat hij naar Jeruzalem moet gaan en niet terug zal keren. Hij troost hen met de woorden dat hij graag voor God wil sterven en vertrekt. De gemeente blijft achter in de wetenschap dat wie trouw is aan het geloof, beloond zal worden. Het oratorium eindigt met een lofzang op Gods naam.